

MICHEL FATTAL
İSLAM FELSEFESİNDE
ARİSTOTELES
VE PLOTİNOS

Çeviri: Zeki Özcan

MICHEL FATTAL

Fattal, 1954 yılında Mısır'ın İskenderiye şehrinde doğdu. Fransa'da Grenoble Alpes Üniversitesi'nde Antik ve Orta Çağ felsefesi araştırmaları yöneticisi ve öğretim üyesidir. 1994'ten beri bu üniversitede Antik Çağ ve Orta Çağ araştırmalarını yönetmektedir ve UNESCO'nun "Batı Düşüncesinin Kökenleri" adındaki *Archai Kürsüsü*'nde daimî araştırmacı profesördür. Fattal'ın yabancı dillere çevrilmiş yirmi iki kitap ve yaklaşık elli makalesi bulunmaktadır. Homeros, Hesiodos, Herakleitos, Parmenides Platon, Aristoteles, Chrisippos (Χρῆσιππος) ve Plotinos gibi Grek filozoflarında *Logos* üzerine çalışmalarıyla ünlüdür. Ayrıca Platon, Plotinos ve Yeni-Platoncu gelenek (Augustinus ve Fara-bî) hakkında pek çok kitap yazmıştır. *Platon et Plotin. Relation, Logos, Intuition* (Platon ve Plotinos. İlişki, Sezgi, Logos) adlı araştırmasıyla 2014 yılında L'Académie des Sciences Morales et Politiques tarafından verilen ödülü almıştır.

Kitapları

1. *Pour un nouveau langage de la raison: Convergences entre l'Orient et l'Occident*, (préf. Pierre Aubenque), Paris, Éditions Beauchesne, 1988, 112 p. (ISBN 2-7010-1177-9),
2. *Per un nuovo linguaggio della ragione. Convergenze tra Oriente e Occidente*, traduction italienne par S. Cives, Cinesello Balsamo (Milano), San Paolo, Universo Filosofia, 1999.
3. *Logos. Miedzy Orientem A Zachodem*, traduction polonaise par P. Domanski, avec la collaboration scientifique de K. Pachniak et M. Olszewski, Varsovie, Wydawnictwo Ifis Pan (Institut de Philosophie et de Sociologie de l'Académie Polonaise des Sciences), 2001
4. *Logos et image chez Plotin*, Paris-Montréal, L'Harmattan, 1998
5. *Études sur Plotin*, Paris-Montréal, L'Harmattan, 2000
6. *La Philosophie de Platon 1*, Paris-Budapest-Turin, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2001
7. *Logos, pensée et vérité dans la philosophie grecque*, Paris-Montréal-Budapest-Turin, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2001
8. *Logos et langage chez Plotin et avant Plotin*, Paris, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2003
9. *Logos pensée et vérité dans la philosophie grecque*, L'Harmattan, 2003

10. *La Philosophie de Platon 2*, Paris-Budapest-Turin, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2005
11. *Recherche sur logos da Omero a Plotino*, traduction italienne de R. Radice, Milano, Vita e Pensiero, "Temi metafisici e problemi del pensiero antico. Studi e testi, 99", 2005
12. *Plotin chez Augustin. Suivi de Plotin face aux Gnostiques*, Paris/Budapest/Kinshasa etc., L'Harmattan, 2006,
13. *Plotin face à Platon. Suivi de Plotin chez Augustin et Farâbi*, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2007.
14. *Plotino, gli Gnostici e Agostino, traduction italienne de Plotin face à Platon* par A. Riccardo, Napoli, Loffredo Editore, "Skepsis, 20", 2008
15. *Aristote et Plotin dans la Philosophie arabe*, Paris, L'Harmattan, 2008.
16. *Image, Mythe, Logos et Raison*, L'Harmattan, Paris, Ouverture Philosophique, 2009
17. *Le langage chez Platon. Autour du Sophiste*, Paris, L'Harmattan, 2009.
18. *Saint Paul face aux philosophes épicuriens et stoïciens*, L'Harmattan, Paris, Ouverture Philosophique, 2010
19. *Paroles et actes chez Héraclite. Sur les fondements théoriques de l'action morale*, L'Harmattan, Paris, Ouverture Philosophique, 2011
20. *Platon et Plotin. Relation, Logos, Intuition*, L'Harmattan, Paris, Ouverture Philosophique, 2013.
21. *Paul de Tarse et le Logos, Commentaire philosophique de Corinthiens, 1, 17-2, 16*, Paris, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2014.
22. *Du Logos de Plotin au Logos de saint Jean. Vers la solution d'un problème métaphysique?* Paris, Éditions du Cerf, "Alpha". 2014.
23. *Existence et Identité, Logos et technè chez Plotin*, Paris, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2015.
24. *Du Bien et de la Crise, Platon, Parménide et Paul de Tarse*, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2016.
25. *Augustin, Penseur de la Raison?* (Lettre 120, à Consentius) L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2016.
26. *Conversion et Spiritualités dans l'Antiquité et au Moyen Âge*, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, 2017.

ZEKİ ÖZCAN

Prof. Dr.; 1952 yılında Uşak'ta doğdu. Emekli öğretim üyesidir. Akademik kariyeri boyunca çeşitli konularla ilgilendi; telif kitaplar yayınladı, klasik ve modern filozoflardan çeviriler yaptı. Son zamanlarda çalışmalarını dil felsefesi üzerine yoğunlaştırdı. Çevirilerini kesintisizce sürdürmektedir. Evlidir; iki çocuğu ve bir torunu vardır. Türkiye Felsefe Derneği tarafından verilen 2020 yılı Prof. Dr. Necati Öner Felsefeye Hizmet Ödülü'nü almıştır.

Telif Kitapları:

Dil Felsefesi I Mantıkçı Paradigma,
Dil Felsefesi II Gündelik Dil Paradigması,
Dil Felsefesi III İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması,
Dil Felsefesi IV Austin'de Eylemsel Paradigma,
Dil Felsefesi V Searle'de 'de Zihinsel Paradigma,
Dil Felsefesine Giriş,
İnsan ve Toplum Bilimleri I Genel Bakış,
İnsan ve Toplum Bilimleri II Epistemolojik ve Kavramsal Sınırlar,
Augustinus'ta Tanrı ve Yaratma,
Teolojik Hermenötik.

Çevirileri:

Özgürlük ve Nörobiyoloji: John Searle,
Nikomakho'sa Etik: Aristoteles,
Ruh Üzerine: Aristoteles,
Dokuzluklar I: Plotinus,
Dokuzluklar V: Plotinus,
Dokuzluklar (Seçme Metinler): Plotinus,
Viyana Çevresi Üzerine: (Giriş Yazısı ve Seçme Metinler),
Görecelilik: Raymon Boudon,
Din Felsefesi Yazıları I (Derleme),
Din Bilimleri Yazıları I (Derleme),
Din Dilinin Anlamı: Friedric Ferré
Wittgenstein'da Din Felsefesi: Jean Greisch,
Din Felsefesi: Paul Tillich,
İnsan ve Tanrı: Georges Gusdorf.
Makalelerinden Bazıları:
Orta çağ'da Birey ve Bireyleşme: Doğu Batı 33. Sayı,
Sosyo-Kültürel Fenomen Olarak Entelektüeller: Doğu Batı 36. Sayı,
Aristoteles'te Noûs Kavramı: Cogito Felsefe Dergisi 77. Sayı,
Din Felsefesinin Felsefesi: Din Felsefesine Dair Okumalar, İz Yayınları, 2012.

Üzerinde Çalıştığı Kitaplar:

Uygarlıkların Aynasında Metafizik (Telif)
Dil Felsefesi VI: Hintikka (Telif),
Politika: Aristoteles (Çeviri),
Frazer'ın Altın Dalı Üzerine Düşünceler: Wittgenstein (Çeviri).

ÖNSÖZ.....	47
TAKDİM	49

I - MÜTERCİMLERDE VE MÜSLÜMAN YORUMCULARDA ARİSTOTELES	51
---	----

KISIM I

ARİSTOTELES'İN DE ANİMA'SINDA (III, 6)

BÖLÜNEMEZLERİN AKLEDİLMESİ

İSLAMİ VE MODERN OKUMALAR	53
Bölünemezlerin Akledilmesi	54
Bölünemezler	55
Akletme (İntellection)	63
Akletmenin (İntellection) İslami ve Modern Okumaları ...	69

KISIM II

ARİSTOTELES'İN DE ANİMA'SINDA (III, 6)

KAVRAMLARIN KOMPOZİSYONU, GREK VE

MÜSLÜMAN YORUMLARI	75
1. Akledilirler	77
A. Kavram ve Madde	77
B. Anlamın ve Çokluğun Alanı	80
II. Kompozisyon.....	84
A. Akıl (νοῦς / noûs) ve Çıkarsamalı Düşünme (διάνοια / diainoia)	85
B. Akıl (νοῦς / noûs) ve Yargı (ὑπόληψις / hupolépsis)	89
C. Akıl (νοῦς / noûs) ve Söz (ῥῆμα / rhêma).....	94

II ARİSTOTELES'İN

PSEUDO/SÖZDE-TEOLOJİ'SİNDE

VE FARABÎ'DE PLOTİNOS	97
-----------------------------	----

KISIM III	
SÖZDE-ARİSTOTELES TEOLOJİSİ'NDE	
PLOTİNOSÇU ΛΟΓΟΣ (LOGOS)'UN	
İSLAM ORTA ÇAĞ'INDAKİ MİRASI.....	99

KISIM IV	
FARABÎ'DE PLOTİNOS FARABÎ'NİN	
TANRISAL PLATON'UN VE ARİSTOTELES'İN,	
İKİ BİLGENİN GÖRÜŞLERİ ARASINDA UYUM	
KİTABINA DAİR	141

SONUÇ	161
İslam Düşüncesinde Aristoteles ve Yeni-Platonculuk.....	161
Farabî ve “Kazanılmış Akıl” Sorunu	161

EK	175
Tasavvufta Aşk	175
Tasavvuf Nedir?.....	175
Tasavvufun Başlıca Temsilcileri Kimlerdir?	177
Aşk Metafizik Düzendeki Bir Problemi	
Çözmeye İzin Verir mi?	186

DİZİN.....	193
-------------------	------------

YAZARIN ÖNSÖZÜ -TÜRK OKUYUCUYA-

Otuz beş yıldan fazla bir zamandan beri yazdığım eserlerimin ve yaptığım yayınlarımın konusu büyük çoğunlukla Grek felsefesi ve Grek felsefesinde (ve bazen de Hristiyanlıkta) *logos*'tur.

Logos kavramını ve Grek felsefesi tarihindeki fonksiyonlarını ele alan temel araştırmalarım sırasında Grek-Hristiyan geleneğinin kurucu metinlerinde bulduğumuz (söz, söylem, akıl vs. anlamına gelen) *logos*'un statüsünün Arap-İslam geleneğinin metinlerindeki *kelime* (söz), *nutk* (sözceleme, söz) veya *akıl* diye anlaşıldığını, bu iki geleneğin farklılıklarını ve onları bağlayan ortak noktaları gördüm.¹ Araştırmalarım genellikle birbirine karşıt kabul edilen bu iki rasyonalitenin, görünüşteki farklılıkların öte-

¹ Bu konuda bkz. *Pour un nouveau langage de la raison. Convergences entre l'Orient et l'Occident*, (Aklın Yeni Bir Dilene Dair: Doğu ve Batı Arasında Ortak Noktalar) Préface par P. Aubenque, Paris, Beauchesne, "Bibliothèque des Archives de Philosophie, 50" 1988, traduit en italien et en polonais sous les titres suivants: *Per un nuovo linguaggio della ragione. Convergence tra Oriente e Occidentale*, Trad. italienne par Simona Cives, Cinisello Balsamo (Milano), Edizioni San Paolo, coll. "Universo Filosofia, 27" 1999; *Logos. Miedzy Orientem A Zacobem*, Trad. polonaise par Piotr Domanski, avec la collaboration scientifique de K. Pachniak et M. Olszewski, Varsovie

sinde Doğu ve Batı arasında vaatkâr bir diyalogun öncüllerini ya da temelini oluşturabilen bir “ortak dil”in ya da bir “ortak yapı”nın varlığını ortaya çıkarmaya izin verdi.

Son kitabımın adı *Conversion et spiritualités dans l'Antiquité et au Moyen Âge*, (Antikite’de ve Orta Çağ’da İhtida ve Mistisizmler) idi, (Paris, L’Harmattan, “Ouverture Philosophique”, 2017). Bu kitabımda farklı geleneklerdeki (Grek felsefi geleneği: Platon, Plotinos), (Yahudi-Hristiyan dinî geneeği: Paul de Tarse, le Pseudo-Macaire, Augustin d’Hippone) (Arap-Müslüman geleneği: Farabî ve Gazalî) entelektüel değişim kavramını ele aldım. Bu araştırmamın sonunda farklı felsefi ve dinî geleneklerin geliştirdikleri mistisizmlerin farklı biçimleri arasında bir “ortak sentaks”ın, “sabite”lerin varlığını tespit etmem mümkün oldu (örneğin Hipponlu Augustinus, Farabî ve Gazalî, filozof gibi de görülebiller). Bu tür sabitelerin ya da böyle bir ortak sentaksın neyle ilişkili olduğunu bilmek önemlidir.

İslam Felsefesinde Aristoteles ve Plotinos adlı kitabımın (Paris, L’Harmattan, 2007) çoğu bölümü daha önce İtalyancaya ve Lehçeye çevrildi; şimdi de Prof. Dr. Zeki Özcan’ın gayretleriyle Türkçede yayınlanmak üzere. Bu kitap 1988’de yayınladığım ilk kitabım ve 2017’de yayınladığım son kitabım arasında bir orta noktadadır. Bu kitapta Aristoteles’in düşünme biçiminin ve mantığının Orta Çağ’daki görünüşünü ele aldım. Aynı şekilde Plotinos’un *logos*’unun (akıl) ve kozmolojisinin Müslüman mütercimeler ve yorumcular tarafından nasıl anlaşıldığını ortaya koydum. Müslümanların Grek mirasından yararlanmaları, Aristoteles’i ve Plotinos’u dikkat çekici bir felsefe veya orijinal bir düşünme ortaya koyan Orta Çağ’daki yorumcularıyla birleştiren ve ayıran odak noktalarını ve ayrılma noktalarını ortaya çıkarmaya izin verir. Kültürü ve tarihi Doğu ve Batı arasında; Antikite ve Orta Çağ arasında bir kavşak noktasında bulunan Türkiye’nin, bu dikkate

Wydwactwo Ifis Pan (Institut de Philosophie et de Sociologie de l’Académie Polonaise des Sciences), 2001.

alındığında, kitabımızın önemini ve değerini takdir edebileceğini düşünüyorum.

Burada meslektaşım Prof. Dr. Zeki Özcan'a, bu eseri felsefeyle ilgilenen Türk okuyucusuna tanıttığı ve böylece Antik Felsefenin kurucu metinlerini çeviren ilk kişiler olan Orta Çağ Müslüman çevirmenler gibi bir düşünmenin aktarılması ve yayılması rolünü üstlendiği için saygılarımı sunmak istiyorum. Prof. Dr. Özcan'ın girişimi Antik düşünürleri tanımamızı sağlayan Orta Çağ'ın bu ünlü mütercimlerinin ve yorumcularının doğru çizgilerini sürdürmektedir.

Prof. Dr. Özcan'ın çalışmasını nitelemek için Fransızcadaki "truchement" kelimesini kullandım; "truchement" "aracılığıyla" demektir ve Fransızcaya Arapçadan geçmiştir; Arapçadaki karşılığı "mütercim, yorumcu" anlamına gelen ترجمان (*tourdjoumân*)'dır²; Prof. Dr. Özcan'ın çevirisiyle yani aracılığıyla bu kitap yeni okuyucularla buluştu.

Burada şunu hatırlatmakta fayda vardır: Çeviri çalışması tümüyle bir düşünce ya da yazı içeriğinin literal olarak aktarılmasına ya da çevirisine indirgenemez; fakat zorunlu olarak anlamının ve yorumlamanın bir biçimini de gerektirir. Çevirmek aynı zamanda yorumlamak, yorumlamak da bir düşünce içeriğini kelimelerle ifade etmek değil midir? Aristoteles'in *Peri Hermeneias*'ında ya da Latincedeki adıyla *De Interpretatione*'da ifade ettiği gibi, yorumlamak tam da bir iç düşüncenin içeriğini sadece bir tek ve aynı şeye referansta bulunarak dış *logos apophantikos* (önermesel söylem) aracılığıyla yorumlamaktan ve çevirmekten ibaret değil midir?³

² XII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Drogman, tercüman, (bozulmuş Grekçede δραγουμάνος, *dragoumanos dragoumanos*, truchement = tercüman) Batıların Yakın ve Orta Doğu'da veya/ve Osmanlı İmparatorluğunun Batılılarla ilişkiler kurmakla görevli kişilerine tercümanlık yapan kişi anlamına geliyordu

³ Bu konuda bkz. M. Fattal, "Exégèse et originalité chez Plotin" in M. Fattal, *Existence et identité, Logos et technè chez Plotin*, Paris, l'Harmattan, "Ou-

Sonuç olarak Prof. Dr. Zeki Özcan'ın çalışması, noetik ve kozmoloji, *logos* ve mantık gibi önemli ve temel konularda sonraki tartışmaları başlatan ve zenginleştiren çevirmenlerin ve şarihlerin yorumladıkları, hatta yeniden düşündükleri Antik düşüncenin zenginliğini Türk okuyucularına gösterdiği için değerlidir.

Michel Fattal